

МІКРЮКОВА К. О., викладач кафедри мовознавства та логопедії
Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського

СПЕЦИФІКА САКРАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ Т.ШЕВЧЕНКА

Своєрідне вживання сакральної лексики у поетичних творах Т. Шевченка пов'язане із тим нарощуванням смислу, що відбувається у контексті послань.

Особливою експресивністю вирізняються сакральні лексеми, що змінюють значення після прочитання й осмислення тексту. Так, образність послання Т. Шевченка «На вічну пам'ять Івану Котляревському»: «*Повіє вітер по долині, / Пішла дібровою руна, / Руна гуляє, божя мова. / Встають сердеги працювати, / Корови підуть по діброві, / Дівчата вийдуть воду брать, / І сонце гляне – рай, та й годі!*» [1, с. 38] ґрунтується на творчому переосмисленні релігійної семантики іменника **рай**. Окрім того, що це слово набуває алегоричного змісту – під ним розуміється Російська імперія, воно стає ще й виразним засобом іронії.

Активно в поетичних контекстах використовуються відтеонімні лексичні утворення – відбиток важливого пункту в системі ціннісних координат не тільки митця слова, а й усього українського народу. Свідченням цього є входження подібних лексичних одиниць до складу фразеологічних сполук, без яких не обходиться й художнє мовлення, наприклад: «*Розпитують, розмовляють, / Серце б'ється, любо... / І світ божий, як великдень, / І люди, як люди*» [1, с. 37]; «*Повіє вітер по долині, / Пішла дібровою руна, / Руна гуляє, божя мова*» [1, с. 37]; «*І смеркає, і світає, / День божий минає, / І знову люд потомлений, / І все спочиває*» [1, с. 154]; «*Умийтеся, образ божий / Багом не скверніте*» [1, с. 156].

Багато сакральних лексем використовуються передусім для негативно-оцінної характеристики різних абстрактних понять та виступають містким художнім засобом зображення злого початку, відсиланням до ірреальної істоти, котра є уособленням останнього. Подібні лексеми чітко передають негативне авторське ставлення до

позначуваних предметів чи явищ. Підсилює виражальний вплив цих лексем і прийом контрасту, що сприяє найвищому вияву їхньої негативно-оцінної інформації: *«І згадую Україну, / І згадать боюся. / І там степи, і тут степи, / Та тут не такії, / Руді, руді, аж червоні, / А там голубії, / Зеленії, мережані / Нивами, ланами, / Високими могилами, / Темними лугами»* [1, с. 206].

Відбиваючи канонічні або народноміфологічні поняття пекла, прикметник **пекельний** може використовуватися для художнього опису зорових, у тому числі й кольорових, або температурних характеристик різних об'єктів чи явищ з метою надання подібним характеристикам більшого ступеня вияву. Уживання цього відомісного прикметника в поетичному мовленні відбиває також біблійний асоціативний зв'язок пекла з темрявою: *«Кинуть в пекло... замучишся / І проклянеш бога. / Не цвіти ж, мій цвіте новий, / Нерозвитий цвіте, / Зов'янь тихо. Поки твоє / Серце не розбите»* [1, с. 164].

Активною частиною поетичного словника стала лексема **рай** та похідні від неї слова. За допомогою цієї лексеми поет відображає у художньому контексті християнські та народно-релігійні уявлення про рай, Цей образ, у свою чергу, може служити засобом опису інших явищ художньої дійсності. Подібне конфесійно марковане слово може актуалізувати в поетичному мовленні також семи «краса» «чарівність», «принада»: *«Моя єдина сестра! / Многострадальниця святая! / Неначе в раї спочиває / Та з-за широкого Дніпра / Мене, небога, виглядає»* [1, с. 324].

Інші відміфонімі конфесійні лексеми позначені виразним асоціативним зв'язком із Біблією, тож, уживаючись у поетичному мовленні, вони служать чітким сигналом, що відсилає читача до різних міфів священної книги. Наприклад: *«Не потурай», – може, скажеш, / Та що з того буду? / Насміються на псалом той, / Що виллю сльозами; / Насміються...»* [1, с. 53].

Ці лексеми виступають ключовими словами тексту і мають широкі можливості для передачі фонових, у тому числі й символічних, знань мотивуючих біблеїзмів, акцентують увагу на найважливішому для поетичного мовлення моменті біблійного міфу або вказують на поетичне продовження цього міфу.

Під змістом лексеми «душа» ми розуміємо внутрішній психічний світ людини, її настрої, переживання та почуття; саму

людину (у значенні кількості); сукупність рис, властивих певній особі; заглибину в нижній передній частині шиї.

У посланнях лексема «душа» виступає як:

1) вмістилище почуттів або свідомості людини. У цьому випадку «душа» наближається до поняття «серце» як символу душі, переживань, почуттів, настрою: *«Коли б мені, мамо, легесенькі крила, / В обійми до тебе душа б полетіла, / Бо тут непривітно, тут – хуга та студінь, / Однаково сумно і в свято, і в будень, / Рік цілий навколо все мре та німує, / Самотнього серця ніщо не вгамує...»* [1, с. 97].

У цьому прикладі душа – двійник людини. Його частина, наділена властивістю відділятися від тіла. Душа виступає самотійною сутністю. Автор наділяє душу здатністю літати, порівнюють її з птахом.

2) сукупність рис характеру, притаманних людям: *«Праведная душе! Прийми мою мову / Не мудру, та щирю. Прийми, привітай»* [1, с. 39].

Під змістом лексеми «Бог» ми розуміємо основу віри християнства; творця, який створив світ і керує ним та вчинками людей; три іпостасі, триєдине начало: Бог Отець, Бог Син та Бог Дух.

У посланнях словом «Бог» можуть позначатися такі поняття:

1. Найвища сила, що має владу над усім живим: *« Ох, якби те сталося, щоб ви не вертались, / Щоб там і здихали, де ви поросли! / Не плакали б діти, мати б не ридала, / Не чули б у бога вашої хули»* [1, с.155].

2. Бог – втілення віри людини: *« А він, знай, співає, / Та дрібно, та рівно, як бога благає, / Поки вийде злодій на шлях погулять...»* [1, с.38]; *« Там в широкім полі воля; / Там синєє море / Виграває, хвалить бога, / Тугу розганяє...»* [1, с. 57].

Лексема «хрест» вживалася у посланнях особливо часто. Кожне її вживання пов'язане з філософсько-релігійним контекстом. Це пояснюється значенням, котре це слово має у християнській релігії, його символічними смислами. У християнській релігії хрест – предмет, символ культу, який являє собою стрижень з однією або кількома поперечками у верхній половині. Під змістом слова «хрест» ми також розуміємо відзнаку, що має форму такого предмета; предмет у вигляді фігури з двох планок, які перетинаються між собою; спосіб вишивання перехресними стібками; страждання, що випали на чийсь долю.

Вживаючи лексему «хрест», поет створює на її основі новий комплекс відтінків змісту.

1. Хрест як сакральний жест, хрещене знамення: « *Паперу аркуш. І зроблю / Маленьку книжечку. Хрестами / І візерунками з квітками / Кругом листочки обведу*» [1, с.207].

2. Хрест як знак кінця, вияв божественної волі: «*Дивлюсь: твоя, мій брате, мати / Чорніше чорної землі / Іде, з хреста неначе знята.../ Молюся! Господи, молюсь!*» [1, с. 180]

Під змістом лексеми «храм» ми розуміємо будівлю, де відбуваються богослужіння, релігійні обряди; релігійне свято на честь якогось святого або якоїсь релігійної події; місце, яке викликає почуття глибокої пошани.

Слова «пекло» та «рай» є своєрідною бінарною опозицією, тому і розглядати їх значення слід разом. За релігійними уявленнями – місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників для вічних мук. Під змістом лексеми «пекло» ми також розуміємо нестерпні, жахливі умови; дуже небезпечне місце; тяжкий душевний стан, моральні та фізичні муки .

«Рай» за релігійними уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті. Ми використовуємо лексему «рай» як лагідне, ніжне звертання до близької, дорогої людини; говорячи про красиву, благодатну місцевість.

Рай пов'язаний із найвищими небесними силами, пекло – із ворожими людині стихіями. Поет часто згадує рай з епітетами: *сподіваний, тихий, святий*.

Образ раю є абстрактним, загадковим, сумним. А пекло зображується як щось знайоме та близьке. Воно є передвісником болі та страждання: « *Найдуть злії та й окрадуть... / І тебе, убогу, / Кинуть в пекло...замучишся / І проклянеш бога*» [1, с. 164].

Вживання слів «пекло» та «рай» у безпосередній близькості в тексті створює ситуацію вибору, є застереженням: « *І все те бачив, і все знаю, / Нема ні пекла, ані раю. / Немає й бога, тільки я! / Та куций німець узлуватий, / А більш нікого!...* [1, с. 156].

Антитезу тут доповнює друга антонімічна пара початок – кінець, що також визначає ступені світовідчуття: найвищі точки часу та простору.

Отже, в цьому посланні антонімічна пара «рай-пекло» передає роздвоєність світу поета, трагічну прірву між реальним та бажаним.

Інколи мотив роздвоєності виникає і під час одиничного вживання слів «рай»-«пекло» – значення їх настільки тісно пов'язані, що внутрішня антитеза виникає і без формального її вираження.

Власні назви (топоніми, антропоніми й теоніми) складають порівняно невелику групу зі своєрідними функціями. Найчастіше використання імені виконує роль алюзії – відсилання до фрагменту Біблії. Наприклад, ім'я – Ісуса Христа.

Але в тому випадку, коли ім'я стає символом, в одному слові поєднуються різні функції, воно стає самостійним образом-міфологемою. Із імен біблейського походження таким є Ісус Христос. Це ім'я входять до синонімічних рядів, побудованих різними сюжетами в Біблії. Ядром такого ряду служить саме ім'я, що включає суть всієї сукупності сюжетів. Синонімічні заміни мають більш вузьке значення, підкреслює лише одну рису і проводять паралелі з одним епізодом.

Ісус Христос – центр християнської релігії, найбільш універсальний образ. Це земне втілення божества, синтез людського та божественного начал, символ християнства як релігії, символ віри в Бога взагалі: *«Аж поки іменем Христа / Прийшли ксьондзи і запалили / Наш тихий рай. І розлили / Широке море сльоз і крові, / А сирот іменем Христовим / Замордували, розп'яли... [1, с. 201].*

Отже, Т.Шевченка можна віднести до неординарних мовних особистостей, які талановито використовують ресурси мови, зокрема конфесійної лексики. На формування ідіолекту та системи лексики релігійної сфери поета, без сумніву, вплинуло глибоке знання священних текстів. Сакральна лексика ідіолекту автора значно індивідуалізована. Використовуючи сакральну лексику, він викривав світ насилля та пророкував народів світле майбутнє. Найбільш значимими для автора слова в посланнях набувають символічного значення та слугують для створення авторських образів-міфологем.

Список використаних джерел

1. Шевченко Т. Малий кобзар. – К.: Веселка, 1976. – 383 с.